

Ei-ihmisten esitys: seuraamassa lintuja täällä rajaseudulla

TUIJA KOKKONEN

Esseen taustaksi¹

Taiteellisessa tutkimuksessa voi hahmottaa useita eri suuntauksia (mm. Mersch 2015; Elo 2021), mutta lähtökohtaisesti sen ymmärretään tapahtuvan tekijän oman, singulaarisen taiteellisen praktiikan kautta. Praktiikassa kehittyvästä ymmärryksestä rakentuvat tutkimuksen kysymykset, menetelmät ja uudet tuotannot (vrt. Borgdorff 2011). Taiteellinen käytäntö muodostaa taiteelliselle tutkimukselle ominaisen ajattelemisen ja jakamisen tavan, jolloin tulee mahdolliseksi tuottaa ja esittää myös sanallistamisen ohittavaa tietoa ja ymmärrystä (mm. Varto 2017; Mersch 2015; Kokkonen 2017; 2011). Tässä esseessä tuo yksittäinen praktiikka, jossa tutkimus tapahtuu, sijoittuu esitystaiteen alueelle, vielä tarkemmin ilmaistuna se on paikkaerityinen (site-specific), lajienvälinen esitystaiteen praktiikka. Esitystaide on terminä syntynyt Suomessa, ja sen taustalla ovat nykyteatterin kokeilevamat muodot, performanssitaide ja brittiläisessä kontekstissa syntynyt Live Art -termi ja -kenttä. Esitystaide on taiteenala, jossa lähtökohtana on avoin, ei-draamallinen käsitys esityksestä ja sen tekemisen tavoista. Esitys voi saada hyvin monenlaisia esteettisiä muotoja, sen lähtökohtina voivat olla esimerkiksi tietty paikka tai yhteisö, esityksen upottavuus (immersiivisyys) tai, kuten esseen praktiikassa, suhde muunlajisiin olentoihin, ja se voi toteutua erilaisissa ympäristöissä ja konteksteissa (ks. myös Porkola 2019; Arlander 2009).

Kun saan pyynnön kirjoittaa vuonna 2010 alkaneesta *Ei-ihmisten esityksestä*, mietin, miten kirjoittaa esityksestä, joka on oikeastaan vain kysymyksen muotoinen kehys, joka sijoittuu Helsingin rajamaalla muinaiselle merenrannalle ja koostuu muista kuin ihmisistä, esityksestä, jolla ei ole muuta rajaa kuin tuo kysymys ja vierailijan mielikuvitus. Palaan esitykseen kävellen ja kirjoittaen, kun tutkailen, mitä tässä ”loppumattomassa” lajienvälisessä esityksessä tapahtuu nyt, ja mikä on ”minän” funktio *Ei-ihmisten esityksen* sosiaalisessa praktiikassa keväällä ja kesällä 2022.

Bussi 77 ajan kerrostumiin

Reiteistä syntyy viivoja. Lukuvuonna 2021–22 lähdet *Ei-ihmisten esitykseen* yliopistolta eri rakennuksista, eri puolilta kaupunkia, kotoa etätöistä. Matkustat bussilla 77 moottoritietä Pohjois-Helsinkiin, jäät pois aaltopeltimajaa muistuttavan pubin viereisellä pysäkillä ja alat kävellä, ensin teitä, sitten polkuja pitkin. Taivas on sininen, talitiainen äänekäs, kalliometsän maapohja kulunut, naapurimaa hyökkäyssodassa. Jalkasi tuntevat polun muhkurat, olet kävellyt tätä ja muita polkuja *Ei-ihmisten esitykseen* 12 vuotta. Mutta kun sanot, ”kävellyt esitykseen”, kysyt perään, kävellyt minne, milloin, tulitko edes kävelemälä. Et osaa sanoa, mistä esitys alkaa ja mihin se loppuu, maantieteellisesti ja ajallisesti. Esitys alkaa tulla mieleesi, kun ajattelet, vaikka keskellä kokousta, lähteväsi esityspaikalle. Alkaako esitystapahtuma tästä aikeesta, joka samalla suuntaa huomiosi kaikkiin ympäristösi eläimiin ja kasveihin? Vai alkaako se jo siitä, kun vain muistat esityksen olemassaolon, ollessasi missä päin maailmaa tahansa? Vai alkoiko esitys siitä, kun mannerjäädä suli ja esitysalueen keskus, tämä kallionnyppylä, jonne kaikki viivat johtavat, tuli esiin ensimmäisinä kohtina tulevasta Helsingistä, ja hylkeet, allit, pajut ja suopursut saapuivat alueelle? Vai onko ”loppumattomaksi” kuvailtu esityksen yksi jatkumo, joka alkoi siitä, kun suunnittelit esityksen ja siitä tiedotettiin katsojille keväällä 2010, ja joka loppuu joskus kuolemasi jälkeen, kun esityksen tiedot sen nettisivuilta, tyttäreltäsi tai heiltä, joille hän tiedot on välittänyt, katoavat, tai

silloin, kun paikan eläimet ja kasvit katoavat? Kun pääset kallion korkeimmalle kohdalle, käännyt etelään ja katsot avautuvaa maisemaa, jonka läpi kuvittelet jäälauttojen pilkuttamaa merenselkää, tuhansien allien, sotkien, valkoisten valaiden ja hylkeiden kuhinaa, ja ihmisiä, jotka 11 000 vuotta sitten veneillään seurasivat eläimiä näille tuntemattomille rannoille (Isomäki 2018). Muistat, että virolainen kirjailija ja Viron entinen presidentti Lennart Meri kutsui itämerensuomalaisia kansoja vesilinnun kansaksi.

Nyt, pandemian ja Ukrainan sodan keväällä 2022, kun hyökkäävän maan ja puolustautuvan maan presidentit kutsuvat toistensa kansoja natsseiksi ja sotarikollisiksi, seisot muinaisrannalla *Ei-ihmisten esityksessä* ja mietit esityksen ehtoja. Vallitsevat olosuhteet muuttuvat koko ajan. Mitä tapahtuu nyt vierailijalle, ”katsojalle” esityksessä, joka on niin yhtä maailman ja kokijansa kanssa, että se on vain kysymyksen muotoinen kehys? Kun vuonna 2007–2008 teit tutkimusprojektisi ensimmäisen varsinaisen lajienvälisen esityksen tälle paikalle, se oli vapauden alue, jossa mahdollistui vapaa tutkimus eläinten, kasvien ja sään kanssa työskentelystä ja esityksen roolista ekokriisien aikaudella. Nyt seutu vaikuttaa täyttyneen maailman tapahtumisesta. Samalla paikalla vuonna 2010 alkanut *Ei-ihmisten esitys* esittää jatkuvasti kaksoiskysymyksen: yhtäältä kysymyksen katsojan/vierailijan suhteesta muunlajisiin kansaeläjiin ja niiden olemassaolon ehtoihin, toisaalta kysymyksen esityksen rajasta ja siitä, mitä tuolla raja-alueella voi juuri nyt tapahtua. Esityksessä vierailevan ihmiskatsojan vapaus sekä suhteessa esityksen/paikan eläimiin ja kasveihin että esitystapahtumaan on poikkeuksellisen suuri. Kun esitys jatkuu ja kun siellä vierailee satunnaisesti, nyt yli 10 vuoden ajan, katsoja tulee tietoiseksi väistämättä niin esityspaikassa kuin itsessäänkin tapahtuvista muutoksista. Kuumat kesät ovat korventaneet kuoliaiksi kallion keskellä olleet männyt, toisaalla taas kalliolle luolaston yläpuolelle Helsingin kaupunki on pystyttänyt muutama vuosi sitten korkean turva-aidan, ja katsot osan matkaa tuttua näkymää nyt sen kaltereiden välistä. Myös esityspaikalle palaavan vierailijan olosuhteiden mukana esityksen ilmavaan

kehukseen kantautuu yhä enemmän taakkaa työelämän muutoksista (mm. Vähämäki 2009; Berlant 2011; Brown 2015) ja uusliberalistisen yliopiston vaikutuksista (mm. Gill 2009; Brunila, Onnismaa & Pasanen 2015; Kuusela ym. 2021; Poutanen 2022, 2022b) sekä tietoisuus siitä, että tämän Euroopan itäisimmän rajamaan naapurimaan johtaja johtaa parhaillaan ihmisten joukkotuhontaa. Nämä asiat tapahtuvat globaalissa tilanteessa, jossa zoonoottiset pandemiat ovat uutta arkea ja jossa monitasoiset ekokriisit ovat vain pahentuneet (IPCC 2022; Daszak ym. 2020). Samaan aikaan ekologinen suru jo tapahtuneista ja ennakoituista ekokriisien tuomista muutoksista (Comtesse ym. 2021) on monien muiden tavoin katsojallakin kroonistunut. Itse taiteellinen tutkimuskin on reilussa vuosikymmenessä kokenut samat vaikutukset kuin länsimainen yliopisto ylipäättään, minkä lisäksi se on akatemisoitunut, institutionalisoitunut, disiplinisoitunut ja diskurssoitunut voimakkaasti, jolloin paradoksaalisesti taide ja sen luomat epistemologiset mahdollisuudet vaikuttavat välillä katoavan taiteellisesta tutkimuksesta (Cotter 2019) kuin eräs entinen valtalaji hömötiainen Suomen metsistä. Toisaalta esimerkiksi Suomessa ei-ihmiset – toiset eläimet ja kasvit – osana esitystä on viime aikoina muodostuneet erääksi keskeiseksi juonteeksi esitystaiteessa² ja taiteellisessa tutkimuksessa (mm. Arlander 2020; 2018; Kirkkopelto 2017; ei-inhimillisen toimijuus ja lajienvälinen esitys Kokkonen 2024; 2017; 2014; 2013³; 2011; Kokkonen & Read 2014).⁴

Seuraat pienen linnun lentoa ja mietit, mitä tämän risteämän painon keskellä voi *Ei-ihmisten esityksessä* tapahtua ihmiskatojille. Lentoradan takana näet Kivikon laidalla olevan aukion, josta on kadonnut muistamasi kuusikko. Suuret, vanhat puut on edellisenä syksynä hakattu pois, ympäristöaktivistien suorasta vastustuksesta huolimatta. Voiko ylipäättään lajienvälisellä esityksellä olla (enää) merkitystä monikriisin keskellä, vai edellyttääkö hätätilan kiireellisyys siirtymistä täysipäiväiseen aktivismiin? Tim Ingoldin mukaan länsimaita luonnehtii ”inversion logiikka”, jolla elämän moninaisuus jatkuvasti sulkeistetaan identiteetin, paikan ja vallan sisäisiksi rakenteiksi”

(Ingold 2011, 68, 145; Tervo & Paavolainen 2018, 134). Onko sama logiikka sulkenut jo lajienvälisen esityksenkin moninaisuuden, vapauden, hitauden ja jopa epistemologisetkin mahdollisuudet akateemisissa kapitalismissa nopeasti kierrätetyiksi ”tuloksiksi” ja instituutioiden/tekijöiden bränditermeiksi? Vai voiko lajienvälinen esitys – se, että suhtaudumme toislajisiin olioihin osana sosiaalista ja yhteiskunnallista aluetta – muuttaa, ja miten, (yhä) käsitystämme esityksestä, ihmisestä/ subjektiviteetista ja suhteista?

Seuraamasii lintu laskeutuu läheisen kuusen oksalle. Lintu on hyvin pieni. Sen varpaat kääntyvät havunneulasten lomaan pitämään kiinni henosta oksasta. Kohta kuulet sen laulun, se äänтелеe lyhyitä, kantavia ryöpsähdyksiä, odottaa, kuuntelee, ja äänтелеe taas. Kuuntelet ja katselet lintua niin kauan kuin se laulaa. Ääni uppoaa sisällesi, jonnekin tällä hetkellä melko raskaaseen aineeseen. Olette nyt tuon höyhenisen olennon kanssa samassa ajan ja paikan kontekstissa, eri suunnista ja konteksteista siihen tulleina. Samaan aikaan et ymmärrä ja ymmärrät mitä se sanoo, muttet osaa sanoa, mitä tai miten. Lintu lentää hiljaa pois, seuraat sitä katseellasi, kunnes piste katoaa. Sen lähtö hipaisee jotain surun kaltaista sisälläsi – jotain, josta joskus olisi ehkä käytetty sanaa sielu. Enää kukaan ei puhu sielusta, vai puhuuko? Myöhemmin löydät Franco ”Bifo” Berardin kirjan *Soul at Work* (2009), Berardi väittää, että sielusta, joka ”punoo maailman yhteen”, on tehty arvon lähde kognitiivisen kapitalismin tuontantoprosessissa. Intellektuaaliset, libidinaaliset, mielikuvituksen ja affektiiviset voimamme on muutettu inhimilliseksi pääomaksi, ja tämän sielun kolonisaation myötä myös jotain kollektiivisessa sielussa on mennyt lukkoon (Smith 2009, 13). Mutta tuossa hetkessä muinaisrannalla sisälläsi oleva raskaus muuttuu muuksi. Linnun, esitystapahtuman ja tiedon yhteys tuntuu välittömän ruumiillisen ymmärryksen tasolla olevan merkityksiä täynnä, tavoilla, joita on melkein mahdotonta tavoittaa ja artikuloita. Siinä hetkessä jokin sinussa, esitysajatus tai sielu, seuraa lintua – ja niinpä päätät seurata lintua, lintuja, et kanoottilla, kuten edeltäjäsi 11 000 vuotta sitten, vaan menetelmänä olla ja tutkia tänä keväänä *Ei-ihmisten esityksessä*.

Ei-ihmisten esitys

Ei-ihmisten esitys on lajienvälinen, paikkaerityinen, yli ihmisiä jatkuva ”loputon” esitys, joka alkoi vuonna 2010 osana laajempaa esitysten kokonaisuutta ja tutkimustani. Yksinkertaisimmillaan *Ei-ihmisten esitys* on paikka eräänlaisella yhteismaalla, Helsingin pohjoisten lähiöiden välissä olevalla kaupungin ulkoilualueella, jossa on myös Helsingin korkein kohta ja muinaisranta. 11 000 vuotta sitten paikka oli jääkauden jälkeinen Yoldiameren ranta, jonne vetäytyvä mannerjää jätti jälkeensä suuria siirtolohkareita, hiidenkirnuja ja hiomistaan kivistä muinaisrantakivikon, pirunpellon. Nyt se on laaja julkinen ulkoilualue, jossa kalliota ympäröivät metsät ja hieman kauempana on suo, erämaannäköinen ”Kontulan Lappi” – moottoritien kohinan, nousevien ja laskevien lentokoneiden kumun ja yli lentävien helikoptereiden toistuvan pörinän huuhtelevana. Tälle jääkauden jättämien jälkien ja Venäjän I maailmansotaa varten rakennuttaman linnoitusjärjestelmän – tykkiteiden, juoksuautojen ja luolastojen – sekä nykyisten airsoft-sotaväijäjien ja maastopyöräreittien viiruttamalla alueelle suunnittelin *Ei-ihmisten esityksen*, tehtyämme alueelle sitä ennen jo yhden esityksen vuosina 2007–2008⁵.

Paikkannan *Ei-ihmisten esityksen* myös osaksi vuonna 2006 alkanutta taiteellisen tutkimuksen väitöstutkimusprojektiani *Esityksen mahdollinen luonto – suhde ei-inhimilliseen esitystapahtumassa keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta* (Kokkonen 2017). Pääkysymykseni oli, ”mitä merkitsee ymmärryksellemme esityksestä ja subjektiviteetista, jos laajennamme esityksen toimijuuden ja sosiaalisen alueen ihmisen ulkopuolelle, ja alamme suhtautua ’luonnon’ toislaajisiin olioihin ei-inhimillisinä kansatoimijoina” (Kokkonen 2017, 11; 2014, 194; 2011). Esityksen antroposentrisyyden kyseenalaistavassa projektissa työskentelin muunlaisten eläinten ja kasvien sekä sään ja ilman kanssa ja kehitin lajienvälisen esityksen käytäntöä ja teoriaa sekä ymmärrystä suhteesta ei-inhimilliseen esitystapahtumassa, etenkin keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta. Tutkimustani motivoi ja

ohjasi kysymys, mikä on esitystaiteen merkitys ja mitkä ovat sen mahdollisuudet ekokriisien aikakaudella. Käsitellen siinä tämänhetkistä suhdetta toislaajisiin toimijoihin länsimaisen etiikan käännekohtana. Esittelen heikon toiminnan käsitteen ja ajatuksen, että (ihmisen) heikko toiminta mahdollistaa lajienvälisessä esityksessä ei-ihmisten toimijuuden ja määrittää uudelleen esitysten tekijyyden, esiintyjyyden ja katsojuuden. Heikolla toiminnalla viitataan ruumiillisuuteen, vieraanvaraisuuden etiikkaan ja (im)potentiaalisuuden tunnistamiseen pohjaavaan asenteeseen, joka perustuu vapaaehtoiseen itsensä heikentämiseen, voiman ja vallan käytöstä luopumiseen, huomion suuntaamiseen ei-ihmisiin ja heidän kuuntelemiseensa. Sen kautta ehdotan neuvoteltavaksi uudelleen ”meitä” esityksen alueella, johon kuuluvat ihmiset ja ei-ihmiset. Esitän ajatuksen esityksestä ja subjektiviteetista lajienvälisenä kokoontumisena, jossa heikkojen toimijoiden ja ei-inhimillisten toimijoiden kanssakäymisen ja vieraanvaraisuuden etiikka mahdollistavat ihmisen kategorian uudelleen arvioinnin ja uudenlaisen poliiksen synnyn. (Kokkonen 2017; 2014; 2011.)

Tutkimusprojektin ydin on esityssarja nimeltä *Muistioita ajasta – esityksiä ei-ihmisten kanssa ja ei-ihmisille* (Kiasma-teatteri / Nykytaiteen museo Kiasma 2006–). Sarjan viimeisin osa, *Kronopolitiikkaa — III muistio ajasta*, on 1.3.2010 alkanut kolmihaarainen, ”loppumaton” esitys, joka tarkastelee esityksen, subjektiviteetin ja esitysyhteiskunnan rajoja kysymällä, onko esityksellä ulkopuolta tai loppua. Sen lähtökohdaksi oli ajatus maailmasta ilman eläimiä, mutta täynnä eläinten representaatioita. Esityksessä hahmottelin myös (erityisesti länsimaalaisten) ihmisten tämänhetkistä tilannetta: ”jos me ihmiset olemme lajina kehittyneet suhteissamme toisiin lajeihin, jos suhteellisen lyhyen ajan sisällä olemme lakanneet elämästä yhdessä niiden kanssa, ”meinä”, luopuen eettisestä suhteesta kanssaeläijimme ja alkaneet pitää niitä kyvyttömänä resurssina, ja jos useat niistä ovat nyt katoamassa maapallolta kokonaan vieden mukanaan tietonsa, taitonsa, erityiset haasteensa ja mahdollisuutensa vastata meille, on täysin

ennakoimattomissa, mitä ihmisille ja subjektivaation prosessille tapahtuu” (Kokkonen 2014, 188; ks. 2011).

”Loppumaton” esitys on yritys lähestyä kestoja ja siihen liittyvien kysymysten merkitystä ajassamme, etenkin vaikeuksiamme hahmottaa toimintamme vaikutusten kestoja monimutkaisessa maailmassa, maapallolla, jossa inhimillinen ja ei-inhimillinen ovat erottamattomasti yhteen kietoutuneet. Esityksessä tarkastellaan, onko mahdollista laajentaa (osallistujien) aikaperspektiiviä, kykyä ymmärtää erilaisia ajallisia skaaloja eläinten, kasvien ja ”luonnon” prosessien toimijuuksien ja kestojen kautta. Esityksen kolmesta haarasta kaksi on jatkuvia: *Ei-ihmisten esitys* ja *Verkkoesitys*, jonka keskeinen sisältö muodostuu verkkosivulla olevasta esitysesittelystä ja ehdotuksesta tehdä esityksiä ei-ihmisten kanssa ja ei-ihmisille.⁶ *Kronopolitiikka/Chronopolitics* -esityskokonaisuus sisältää myös eri maissa ja kauspungeissa esitettyjä yön yli kestäneitä esityksiä, joista ensimmäisen, *Chronopolitics with Dogs and Trees in Stanford* (2013), tein yhteistyössä professori Alan Readin kanssa. Koska hahmotan taiteellisen praktiikkani eräänlaisena tuotemuotoa haastavana esitysrhmastona, nimeän vielä yhden rihmastokytöksen: *Muistioita ajasta – esityksiä ei-ihmisten kanssa ja ei-ihmisille* -esityssarja on osa paikkakohtaisia muistioesityssarjoja, joiden tekemisen aloitin 1996. Niiden lähtökohdaksi oli tuolloin käsitys esityksestä ja maailmasta suhteina itseen, toisiin ja ympäristöön. Muistiot ovat tutkineet esityksen ja ekologian, ”luonnon”, ei-inhimillisen, ajan ja vallan suhteita ja kysyneet ja kyseenalaistaneet esityksen ihmiskeskeisyyden perusteita.

Esityksen kontekstissa *Ei-ihmisten esityksen* esiintyjä ovat tuon ulkoilualan miljoonat ei-inhimilliset toimijat. *Ei-ihmisten esitys* muodostuu paikan eläimistä ja kasveista, joita nimitän myös ei-ihmisiksi, ja erilaisista ajallisista prosesseista kuten säästä, sekä ihmisvierailijoiden suhteista ei-inhimillisiin toimijoihin ja ajallisuuksiin. Nämä toimijat suhteineen muodostavat paikan, jonka hahmotan jatkuvana tapahtumisena. Tutkimusprojektissani työskentelyn ja esitysten lähtökohdaksi muotoutui ei-ihmisten toimijuus

niiden omilla ehdoilla, omilla oleskelu- ja elinpaikoillaan. Kivikon muinaisrannan metsäalueella elää kapeneva kirjo erilaisia eläimiä ja kasveja jäniksistä ja kyykäärmeistä niittykirviseen ja valkohäntäpeuroihin, kanervista ja puolukoista mäntyihin ja rahkasammaleeseen sekä sotatukolokkasiin, I ja II maailmansodan aikana rakentajien ja sotilaiden mukana tulleista siemenistä levinneisiin kasvilajeihin. *Muistioita ajasta – esityksiä ei-ihmisten kanssa ja ei-ihmisille* -esityssarjassa toimimme näiden ja paikan muiden ei-inhimillisten toimijoiden kanssa vuodesta 2007 lähtien. Verrattuna yleisimmin käytettyyn tapaan sisällyttää eläimiä lajienvälisiin esityksiin⁷, tässä kuvatussa lajienvälisessä praktiikassa eläimiä ei siirretä – vain ihmisten kanssa elävät koirat muodostavat poikkeuksen⁸. Niitä ei myöskään manipuloida tai kouluteta esityksen tarpeisiin. Sen sijaan esityksen ihmistoimijat siirtyvät sinne, missä kasvit ja eläimet jo ovat, (kanssa)olemaan ja havainnoimaan ei-ihmisiä ja itseään. Esitykset pyrkivät lomittumaan mahdollisimman kevyesti sekä vieraiksi että vieraanvaraisuudeksi ei-ihmisten kotona.

Taiteen ja taiteellisen tutkimuksen kontekstissa *Ei-ihmisten esitys* on ihmisen tekemä ja kuuluu taide- ja akateemiseen maailmaan. Ihmistekijän heikko toiminta jättää esityspaikan ja -tapahtuman silleen. *Ei-ihmisten esitys* on olemassa niille, jotka siitä tietävät. Muut alueella ihmiset liikkuvat eivät esitystä havaitse, sillä ainoa paikalle vuonna 2010 jätetty jälki, kallioon kirjoitetut kysymykset ”Do rocks, lichen, ants and clouds perform? How long?”, on jo vuosia sitten haalistunut pois. Esityksestä tiedotti esitysohjelmistossaan Nykytaiteen museon Kiasman teatteri maaliskuussa 2010, ja tieto esityksen olemassaolosta, kehyksestä ja paikan koordinaateista on yhä esityksen omilla verkkosivuilla⁹. Lisäksi tieto esityksestä on levinnyt myös useissa teksteissä ja alustuksissa. *Ei-ihmisten esityksen* keveys ja lomittuminen paikan ei-ihmisiin tapahtuu muutaman eleen kautta: esityspaikan upottavuuden ja keston lisäksi esityksen nimi ja kallion sekä teostekstin kysymykset suuntaavat vierailijan huomiota. Esitys sijoittuu mahdollisimman kauas antroposentrisestä esitysdioramasta. Sen ehtona

on katsojan, esitysvierailijan vapaus, joka on käytännössä melkein rajoittamaton. Kokemus esityksestä perustuu paikalle saapuvan esitysvierailijan omaan ajatteluun ja toimintaan: kykyyn ja mahdolliseen haluun asettua suhteisiin toisaalta ei-ihmisten kanssa ja toisaalta suhteeseen esityksen ajatuksen kanssa. *Ei-ihmisten esitys* toteutuu väistämättä seuraamisena, katsoja-vierailijan tekemien valintojen sarjana, josta seuraamisen polku koostuu. Peggy Phelanin (1993) esityksen määrittely sen katoavuuden kautta on tässä stressitestissä: esityksen ominaislaatuja ja kysymystä tarkastellaan sen yli ihmisiän ulottuvan keston ja ei-inhimillisten kestojen kautta. *Ei-ihmisten esitys* jatkuu pidempään kuin monet sen ei-inhimilliset toimijat, joita tosin (toistaiseksi) syntyy esityspaikalle koko ajan lisää, ja todennäköisesti pidempään kuin sen suunnitellut ihminen, ja katoaa, kun esityksen kysymys eläinten ja kasvien olemassaolosta katoaa esityksen kehyksestä huolehtivien ja esityksen muistavien muistista.

Vaikka esitys sijoittuu ihmisten ja taiteen kontekstiin, olisi kuitenkin ollut mieleltöntä väittää lukemattomista ei-ihmisistä koostuvaa, maantieteellisiltä ja ilmapiiirillisiltä ulottuvuuksiltaan laajaa esitystä vain ihmisten tekemäksi. Nähdäkseni esityksen osatekijyys ei vaadi tietoisuutta tekijyydestä, aivan kuten toimijan ei tarvitse olla tietoinen toimijuudestaan ollakseen sellainen (vrt. Latour 2005), joten näiden esitysten tekijyyttä on mahdollista ajatella tasapuolisempaan kuin alkuun kuvittelinkaan (Kokkonen 2017, 115). Tässä singulaarisessa praktiikassa on selvää, että esitystapahtuman impulssit, aloitteet ja toiminta tulevat lukuisista suunnista ei-ihmisiltä ja erilaisista ”luonnon” elementeistä ja prosesseista. Tänä raskaana keväänä *Ei-ihmisten esitys* saapuu kuin pieni lintu kovan tuulen mukana, räpiköiden suurissa puuskissa, ja haluan kuunnella tätä muutuvaa ei-ihmisistä muodostuvaa esitystä seuraamalla lintuja.

Punarinna ja sinä

Kyykötät hiljaa maassa ja seuraat talitiaista. Aina ennen pesäänsä menoa se tulee istumaan samalle oksalle ja kääntelee päätään täsmällisesti

lukuisiin eri asentoihin tarkastaakseen ympäristön turvallisuuden. Se katsoo kohti sinuakin, mutta et vaikuta aiheuttavan uhkaa, ehkä koska et liiku. Kun lintu on sujahtanut pesäänsä, kokeilet samanlaista tapaa liikuttaa päätäsi kaikkiin suuntiin. Mietit, voiko ihmisen käsitys maailmasta ja itsestä muuttua pelkästään sillä, että muuttaa tapansa liikuttaa päätään. Haluaisit vastata: voi. Myöhemmin maahan lehahtaa jotain oranssia ja huomaat punarinnan, joka katsoo kohti sinua. Käännät päätäsi hitaasti sitä kohti, ettei se säikähdä ja pakene, katsot punarintaa kasvoinhin, sen pieniin mustiin silmiin, se katsoo hetken hievahtamatta takaisin. Oletteko te molemmat uteliaita? Sanot hiljaa jotain, en kuule mitään. Seuraat, kun punarinta avaa nokkansa ja laulaa ryöpsähtävän säkeen, on hetken hiljaa, uusi säe, kääntää päätään, uusi säe, kuuntelee, laulaa, kuuntelee, laulaa eri suuntiin. Sanat katoavat mielestäsi, tilalle pulppuaa nopeasti liikkuva ilo. Et tiedä, välittykö se punarinnalle mitenkään. Jonkin aikaa lintu istuu maassa paikallaan, välillä laulaa, välillä katsoo, ehkä kuuntelee vastako kukaan. Toisella teistä on nokka, toisella suu, toisella säkeitä, toisella lauseita, toisella höyhenet, toisella iho, toisella ultravioletinäkö, magneettiaisti, siivet ja keveät luut, toinen on kiinni maan painossa ja aistii toisin. Olette vieraita toisillenne, toisella tavalla kuin esimerkiksi ihmisten kanssa elävät eläimet. Mutta vierauden ja etologi Jakob von Uexküllin ehdottamien kunkin eläimen omien koettujen, suljettujen maailmojen eli *Umweltien* (von Uexküll 1934/2010) lisäksi tai sijaan te myös selvästi jaatte yhteistä maailmaa ja toimintaa punarinnan kanssa. Jo teidän kantaaitinne, punarinnalla dinosaurukset ja sinulla nisäkkäät kauan ennen ihmisen ja apinoiden sukupuiden eroamista (Boë ym. 2017), äänitelivät monin eri tavoin, kuten te nyt maassa metsikön reunassa. Mitä tässä ”minän” ja ”sinän” kohtaamisessa tapahtuu?

Punarinna puhuu. Mietit, onko sinun mahdollista vastata punarinnalle. Kenties vastasit jo – etenkin, jos tilannettasi punarinnan kanssa ei ajatella pelkästään fyysisenä samassa paikassa olemisena, vaan myös toisiinne suuntautumisenä, jolloin olette hetkellisesti osa toistenne

havaintomaailmaa ja muovaatte toiminta-kontekstia vastavuoroisesti (vrt. Jääskeläinen, Herlin & Harjunpää 2021). Keskustelu ei ole vain puhetta. Kun tarkastellaan uuden kielen-tutkimuksen avaamaa näkyvää kielestä multi-modaalisuutena, kun tarkastellaan vuorovaikutusta, kehollisuutta ja tilankäyttöä (mt. 14), voi ihmisen ja muunlajisten eläinten keskustelua hahmottaa jo monipuolisemmin. Kohtaamista punarinnan kanssa voi tarkastella ruumiillisen vuorovaikutuksen ja sosiaalisen rakentumisen kautta, jolloin siinä voi nähdä vuoroja, toimintajaksoja, joista keskustelu muodostuu (vrt. mt. 13–14). Vuorovaikutuksenne punarinnan kanssa on ruumiillista ja suuntautunutta: te suuntaatte kehonne kohti toisianne, katsotte välillä kohti toisianne. Se on jossain määrin myös vuorottaista: kääntelette vuorotellen päättänne, äännette vuorotellen, tosin lintu huomattavasti enemmän kuin sinä, mutta kohtaamisessa puheesi vertautuu linnun lauluun osana vuorovaikutusrakennetta. Aiemmin olet pohtinut ihmisten ja ei-ihmisten keskustelua ja kysynyt, ”mistä me ihmiset tiedämme, että vain meillä on näitä kykyjä, joiden perusteella pidämme itseämme muihin olentoihin verrattuna ylempinä olentoina? Mitä, jos kyse on siitä, ettemme ole tosissamme yrittäneet keskustella muiden kanssa?” (Kokkonen 2014, 198; Kokkonen & Read 2014). Päädyt siihen, että voit entistä perustellummin väittää käyväsi keskustelua punarinnan kanssa. Mutta koet keskustelun myös vaikutuksina itsessäsi. Edessäsi oleva punarinta laulaa, mieleesi tekisi sanoa sydämensä kyllyydestä, ja kun kuuntelet sitä, samaan aikaan sinun rintalastasi alla tapahtuu värinää ja pulppuilua ja koet iloa. Mitä punarinta sanoo? Sitä et tiedä, ja silti jollain lailla tiedät, tuntemisen, noiden väreiden ja pulppuamisen sekä kanssaolemisen synnyttämän eläytymisen ja kuvittelun kautta. Keskustelu on merkillisellä tavalla täysin avoin ja salaisuus samaan aikaan. Vaikka tarkastelisit tilannetta kielentutkimuksenkin avulla, vielä olennaisemmalta sen äärellä olemisessa tuntuu ”pysyttelemisen salaisuuden kanssa”.

Mitä siis seurata? Vierailijan, ”minän” kykyä kuunnella koko ruumiillaan, kokea affekteja, joita

suhde punarintaan ja esitysalueen muihin eläimiin ja kasveihin herättää henkiin ja ruokkii, ja kuvitella? Vaiko suunnata huomio itse paikkaan, joka pulppuaa tapahtumia koko ajan, joka on tapahtumien virta? Ajattelet esitystapahtuman ja vierailijan erottamattomuutta *Ei-ihmisten esityksen* paikasta ja lajienvälisen keskustelun avointa salaisuutta. Ajattelet saamelaisia, Euroopan ainoan alkuperäiskansan taiteilija- ja tutkijakollegoitasi Sápmista, Saamenmaasta. Heidän mukaansa maa, eläimet, kasvit ja tuuli puhuvat, mutta länsimainen tutkimus pitää tätä tietoa vähäpätöisempänä kuin omaansa, mm. koska se perustuu alkuperäiskansan jäsenten kokemukseen (vrt. Valkeapää N-A. 1971; Valkeapää L. 2011; Kuokkanen 2008, 2017). Muistelet Australiassa vuonna 2014 konferenssissa kampuksella tapaamaasi, siivoojana työskennellyttä aboriginaalinaista, joka keskustellessanne yllättäen tarjoutui viemään sinut kampuksen keskellä olevaan suljettuun puutarhaan ja joka puutarhassa, tuulen taivuttellessa korsia, varsia ja lehvästöjä, kertoi edessäanne olevien esimerkkien kautta, miten kasvit ja puut keskustelevat keskenään. Saamelaisutkija Rauna Kuokkanen kirjoittaa monien muiden alkuperäiskansatutkijoiden tavoin tiedollisen vallan väärinkäytöstä länsimaisessa akateemisessa perinteessä. Gayatri Spivakin termistä ”*sanctioned ignorance*” (Spivak 1999) johtaen hän viittaa episteemisellä tietämättömyydellä ”tapoihin, joilla akateemiset teoriat ja käytännöt marginalisoivat, sulkevat pois ja syrjivät muita kuin hallitsevia länsimaisia episteemisiä ja intellektuaalisia traditioita” (Kuokkanen 2017, 317). Kuokkaselle ”episteeminen tietämättömyys käsitteenä ei rajoitu pelkkään ei-tietämiseen tai ymmärtämättömyyteen. Sillä viitataan myös käytäntöihin ja diskursseihin, jotka aktiivisesti sulkevat pois muut kuin vallitsevat episteemit ja jotka kieltäytyvät pohtimasta vakavasti niiden olemassaoloa. Episteeminen tietämättömyys on salakavalan väkivallan muoto.” (Mt.) Joissakin tapauksissa paikkaerityisissä, lajienvälisissä esityspraktiikoissa voidaan kohdata samantyyppisiä epistemologisia kysymyksiä kuin alkuperäiskansojen ajattelun kohdalla. Tällainen on esimerkiksi kuvatussa tutkimuksessa esitetty kysymys,

millaista tietoa ja ymmärrystä esityksestä ja ihmisestä/subjektiviteetista tuottaa se, että alamme suhtautua muunlajisiin olentoihin tasa-arvoisina kansatoimijoina. Jos ja kun tiedonmuodostuksen lähtökohtaisena oletuksena on toimijoiden lajista riippumaton tasavertaisuus, näyttää siitä seuraavan myös toinen osittain yhteinen kysymys tuotetun tiedon vakavastiotettavuudesta. Ruumiillisessa, aistimellisessä ja affektiivisessä lajienvälisessä esityspraktiikassa syntyvä tieto ei ole mitattavissa, eikä olennaisilta osiltaan perinteisellä akateemisella tavalla kuvattavissa. Onko siis mahdollista tehdä tuolle tiedolle ja ajattelulle epistemologista vääryyttä pyrkimällä artikuloimaan sitä (länsimaisen) teoreettisen ajattelun viitekehyksen sisällä tai edes sen raja-alueella? Tai edes puhutun kielen rajoilla?

Kahhdus, kysymys – lajienvälisyys ja esitysajattelu

Auringon laskiessa olet päätyneet metsän ja kallioiden rajalle. Pensaassa jokin kahahtaa, kuuluu suhinaa, jokin nousee ylöspäin ja katoaa puiden väliin, et näe mikä. Jotakin tapahtuu juuri nyt, ihokarvat nousevat pystyyn jonkin keskellä. Et ymmärrä mitä, tai ainakaan et osaa ajatella tapahtumista sanoiksi. Se, mitä et ymmärrä, syntyy esitystapahtuman, aistivan ruumiisi ja paikan ei-ihmisten tapahtumisen päällekkäisyydestä, liikaudesta, jossa paikan eläinten, kasvien, tuulen, kallion päälle lehähtää esityksen ajatus, ja kaikki on hieman toisin. Mutta miten? Esitys ja elämä ovat läsnä samaan aikaan, samassa paikassa, mutta silti osin erillään. Kokemuksessa on ikään kuin kaksi päällekkäistä tallennetta, päällekkäisissä ulottuvuuksissa tehtyjä, hieman heilahtaneina niin, että eron näkee kuvan reunoilta. Aistihavainnot syntyvät molemmissa ulottuvuuksissa yhtä aikaa, ja ovat yhtä ruumiillisen, sanattoman ajattelun kanssa. Tuo ajattelu syntyy ei-ihmisten keskellä ja kanssa, huomion siirroista, aistihavainnoista, aistimuksista, affekteista – kysymyksistä, sillä ”aistimus on aina kysymys” (Deleuze & Guattari 1994, 199), ”minän” ja maailman välissä, ja vastauksista, joita ne saavat. Olet kutsunut tämän tapahtuman seuraamista

esitysajatteluksi (Kokkonen 2014, 183; 2017, 84–85).

Tämän esitysajattelun tausta on huomion suuntaamisessa ei-ihmissuhteissamme olevaan tietämättömyyden ja potentiaalisuuden tilaan, mikä on synnyttänyt lajienvälisen esityksen praktiikassa jatkuvasti uusia kysymyksiä sekä uudenlaisia vastauksia: ”Toiset eläimet ja muut ei-ihmiset eivät pelkästään vastaa, vaan vastaavat lukuisin erilaisin, toisistaan poikkeavin tavoin. (...) Ei-ihmisten kanssa tapahtuva asenteiden ja oletusten kyseenalaistuminen, uudet kysymykset ja vastaukset, ovat lajienvälisille esityksille ominaista reflektiivisyyttä, jonka kautta esityksessä ”minän” kyseenalaistuminen ja käsitykset sekä ”minästä”, ”meistä” että esityksestä voivat jossain määrin avautua ja tulla neuvotelluiksi uudelleen.” (Kokkonen 2014, 197, 199–200; 2017, 32–33, 55, 178–183.) Samalla näihin suhteisiin suuntautuminen vaikuttaa tuottavan vierailijassa muutoksen, joka ilmenee pinnanalaisena, hitaasti leviävänä mutta vilkkaana hiljaisuutena. Hiljaisuus on alkanut kehittyä kuuntelemalla. Kun nyt keväällä 2022 olet *Ei-ihmisten esityksessä*, kun kirjoitat esityksen seassa, lintujen seassa, kurkien, hanhien ja joutsenten kevätmuuttoaurojen lentäessä ja huutaessa pään yllä, törähdyksillä, jotka herättävät sinussa voimaa ja kaihoa, huomaat välttämättä seuraavasi tuota kaiken alla olevaa hiljaisuutta, kevyttä liukumista kauemmaksi akateemisesta viitekehyksestä, yliopistosta, lähemmäksi höyheniä, kahahdusta, lehtiä, pisaroita. Esityksen vierailijan ”minä”, se joka ajattelee, kirjoittaa, kutoutuu hiertyneimmiltä kohdiltaan osaksi uudenlaista sosiaalista elämää.

Hiljaisuuden leviäminen asettaa haasteen kirjoittamiselle, akateemis-kielelliselle artikulaatiolle, mutta ei esitysten tekemiselle tai kokemiselle. *Ei-ihmisten esitys* ja sen kysymykset ovat syntyneet ja kehittyvät esitysajattelussa lintujen, jänisten, käärmeiden, kalliomarteen, kuusien ja vuosien kulumisen kanssa. Tässä praktiikassa esitysajattelu ja sen kysymykset syntyvät lajienvälisyydestä ja kytkeytyvät siihen koko ajan. Päädyit alun perin käyttämään termiä esitysajattelu Michel Marderin (2013) kasviajattelun käsitteen innoittamana. Marder viittaa kasviajattelulla

sekä ei-kognitiiviseen, kasvienkaltaiseen tapaan ajatella, kasvien ajatteluun, että inhimillisen ajattelun kasvinkaltaistumiseen, kun se kohtaa kasvimaailman. Tämä resonoi sen kokemuksi kanssa, miten lajienvälinen esitys kehkeytyy ja mitä siinä tapahtuu. ”Kasvi-ajatelu’ on ensinnäkin lupaus ja nimi kohtaamiselle, ja siksi sitä voidaan ajatella kutsuna hylätä inhimillisen ja humanistisen ajattelun tuttu maasto ja kohdata kasviperäinen elämä, jos ei siellä, missä sitä on, niin ainakin puolivälissä” (Marder 2013, 10). Esitysfilosofian kentällä esitysajattelua on sen sijaan luonnehdittu pitkälti François Laruelen ajatteluun pohjautuvana epäfilosofiana, ajattelua samanarvoistavana tyylinä ja filosofian performatiivisena laajenuksena (Cull 2019/2018; Ó Maoilearca 2019/2015; Nauha 2019). Tässä kuvatussa praktiikassa esitysajattelu hahmotui kuitenkin aluksi kasviajatteluun sisältyvän ”sen” ajattelun kautta: ” (...) seuraan ja käänän hitaasti esityksen inhimillisen ja ei-inhimillisen kollektiivisen toimijuuden ajattelua, tapahtumaa jossa ”se” ajattelee, ruohon tavoin kevyesti, taipuen, vääjäämättä, keskeltä, lukuisin yhteyksin” (Kokkonen 2014, 183). Opit, miten esitysajattelu syntyy (inhimillisen) esityksellisen toiminnan ja ei-inhimillisen maailman kohtaamisissa, miten se on ruumiillista, varrellista, ei-intentionaalista. Havaitset, että se tuottaa enimmäkseen ei-tietoa tai potentiaalista tietoa – joka taas tulee käsiteltäväksi vähitellen, osittain, ajan kanssa. (Kokkonen 2017, 84–85; 2014; 2011.)

Kun esitysajattelun ehdot tässä praktiikassa ovat nämä, missä on raja, minkä jälkeen se ei käänny enää akateemisen ajattelun tai ylipäättään kielelliseksi artikulaatioksi? Ja jos jotain kääntyy, niin miten, millaisen kääntämisen prosessin kautta ja millaisella hinnalla? Jos ei ole käännöstä, mitä lajienvälisessä toiminnassa syntyvälle tiedolle tapahtuu? Eräs vastauksesi on, että tieto, joka varastoituu vierailijaan eräänlaisina ruumiillisina käsitteinä kuten välähdys, tömähdys, tuoksu, onni, huuto, kylmä, järkytys, muuntuu toiminnaksi. Huomaat seisovasi uusissa paikoissa, saman metsän toisella reunalla vanhojen mäntyjen ja hakkuukoneen vieressä, poliisiauton edessä blokkautuvassa Helsingin keskustan siltaa,

eduskuntatalon puistikossa puhumassa joukolle ihmisiä. Katsot graniittikallion kylkeä, jonne 2010 kirjoitit kysymykset, ”Do rocks, lichen, ants and clouds perform? How long?” Tuolloin 2007–2010 pohdit ensimmäistäkin kysymystä, sillä ajatus muunlajisista kanssatoimijoina ja -esiintyjinä sekä katsojina avasi uusia näkökulmia esitykseen, ihmiseen ja yhteiskuntaan. Nyt mielessäsi kaikuu jälkimmäinen kysymys. Eräänä vastauksena siihen, kaikkeen todistamaasi ja tietämäsi ympäristölliseen muutokseen, on epämääräinen suru, ei vain kaikesta jo menetetyistä vaan myös ennakoivaa, siirtymävaiheen surua siitä, mitä tiedämme tulevamme menettämään (Comtesse ym. 2021; Pihkala 2020). Aktivismiksi muuttuneen toiminnan pohjalla kulkee paitsi tämä suru ja muut muutoksen tuomat tunteet, myös nämä *Ei-ihmisten esityksen* virtaukset, viivat kanssaeläjiin, nyt lintuihin, jotka juuri nyt ilmenevät varpusten pensaissa pyrähtelevänä parvena, oksalla paksun rungon kyljessä aamuauringossa lämmittelevänä mustarastaana, ensimmäisiä paluuhuutojaan huutavina lokkeina.

Käännyt eräällä maailman vanhimmista peruskallioista lokin lennon suuntaan, seuraat sitä kiikareilla, jotka olet kevään mittaan hankkinut, ja yhtäkkiä lokki on aivan lähellä, olet sen vierellä ilmassa, seuraat sen siipien ja pään kääntyilyä ilmapirrassa, auringon valoa sen kasvoilla. Se, mitä *Ei-ihmisten esityksessä* et tänä keväänä pysty (kirjoittaessa) väistämään, on ajatus todistamisesta, siitä, että muuta ei ole kuin todistajan lausunto(si) – esityksestä, lennosta, itsestäsi sitä seuraamassa. Ja siinä samassa tunnistat, mikä *Ei-ihmisten esityksestä* kirjoittamisessa häiritsee: ”minä”, kirjoittaja, on liian näkyvä, liikaa. Mitä kauemmaksi menet esityksen dioramasta tai edes jonkinlaisista konkreettisista raameista, mitä enemmän esitys upottaa sinut muiden eläinten, kasvien, kallioiden ja sään sekaan, mitä kauemmaksi menet kanssakäymisestä ihmisen kumppanilajisten, ns. domestikoitujen eläinten kanssa, ja samalla mahdollisuudesta ymmärtää ja tulkita toislajisia keskustelukumppaneitasi yhteisen (laji- ja yksilöllisen) elämämme perusteella, sitä enemmän tunnet siitä kertoessasi paljastavasi itsestäsi. *Ei-ihmisten esityksestä* kirjoittaessa itse

esitystapahtumasta on olemassa vain todistanlausunto, tapahtuma, joka on autobiografia, tilanteessa, jossa haluat vain seurata lintuja, olla lintujen seassa. Kun sanot, ”minä olen”, ”kävelen”, ”seuraan”, ”kuuntelen”, ”käännän”, astut samalla esiin, kuten Jacques Derrida toteaa, viittaat väistämättä itseesi, esität itsesi ”autoteleisessä, autodeiktisessä, autobiografisessa liikkeessä” (Derrida 2019, 156). Näet olevasi kartesiolaisessa luopissa. Vaikka ajattelet ja olet kokenut esitysajattelun kollektiivin tai rihmaston toimintana, jossa olet vain yksi muiden joukossa, lauseen alku paljastaa sen kirjallisen kuvauksen sisällä kiemurtelevan luopin: ”vaikka (minä) ajattelen”. Ja tämä loputon (kielellinen) itseensä viittaaminen, autobiografinen autodeiktinen kyky, joka uuvuttaa sinut, on se kyky, jota punarinnalla tai lokilla ei ajatella olevan. ”Kukaan ei kiellä eläimeltä itseaffektiota eikä itseliikkuvuutta eikä siis tällaiseen itsesuhteeseen sisältyvää itseä. Sen sijaan ajatellaan, ettei sillä ole kykyä viitata itseensä deiktisesti, autodeiktisesti, kykyä vähintäänkin kuvainnollisesti osoittaa itseään sormella ja näin sanoa ”tässä olen minä” – juuri tässä suhteessa ”minän” funktio ja rakenne ovat olennaisia, jopa silloin kun sana ”minä” puuttuu.” (Derrida 2019, 134.) Mutta emme me voi tietää tätä, ajattelet, siipien, nokkien, tuulen viittausten ristikossa.

Huomaat siis *Ei-ihmisten esityksessä* kelluvan muunlajisten olentojen ja kysymysten seassa myös ”minän” kysymyksen, tai ”minän” funktion kysymyksen. Toimija, subjektiviteetti, minä – kysymys joka mutatoituu uusiin ympäristöihin, melkein kuin vieraslaji joka pääsee leviämään epätasapainoon joutuneessa vesistöissä. Toisaalta, kun kyseessä on tutkimusprojekti suhteesta ei-inhimilliseen, suhteista muunlajisiin eläimiin ja kasveihin, suhteen toisessa päässä on aina joku, ”minä”, ”kyky ’minään’” kuten Derrida (mt.) toteaa – ”minään”, joka kuitenkin seuraa nyt esitystapahtumassa jotain toista, lintua, lokkia, joka huutaa korkealla ilmassa minne et pääse, et pysty irtoamaan maasta omin voimin. Ja kuitenkin, mietit, eikö esitystapahtuman kokeva ”minä”, esityskirjoituksen ”minä” ja tätä kysymystä pohtiva ”minä” ole jokainen aina eri. Ja jos ajatellaan, että ”singulaarinen’ ja ’salainen’ voivat olla olemassa,

mutta nämä vastustavat ’yksityistä’ yhtä paljon kuin ’julkista’” (Derrida 2002, 17–18), eikö jokainen näistä *Ei-ihmisten esityksen* ”minuista” ole silloin paljastavan, autobiografisen yksityisyyden sijaan singulaarinen tapahtuma, joka jää pohjimiltaan yhtä salaiseksi kuin punarinnan, lokin tai tunturipöllön ”minä”?

Ajatus esityksen ihmisten ja lintujen rinnakkaisista salaisuuksista tuo mieleesi pohjoisessa äidiltäsi kuulemasi kertomukset toisenlaisesta lajienvälisestä rinnakkaisuudesta, linnuista, jotka varoittivat ihmistä vaarasta ja jotka saattoivat kulkea tämänpuoleisen ja tuonpuoleisen maailman välillä. Äitisiikin, jolla on vesilinnun nimi, Alli, on itse kokenut yllättäen rinnuksiinsa hetkeksi kiinni hypähtäneen talitaisen varoittaneen häntä pihan viallisesta sähköjohdosta, johon hän oli vaarasta tietämättömänä ollut juuri tarttumassa. Opit vasta nyt, kun linnut ovat tänä keväänä nostaneet esiin myös myytin juonteen, yllättäen kuin lootuksen asvaltinnraon alaisesta virrasta, että tämä näkemys linnuista kuuluu itämerensuomalaiseen mytologiaan, kuten myös ajatus sielulinnuista, linnuista, jotka suojelevat ihmisen sielua tai kantavat sitä mukanaan (Siikala 2019, 196, 370). Radikaalisti vähenevät lintumäärät ja massasukupuutto tarkoittaisivat myyttisessä ajattelussa silloin ihmisten maailman sieluttomuuden lisääntymistä. Muistelet, eikö juuri sielun muokkaaminen ollut päämääränä Margaret Thatcherin uusliberalistisessa vallankumouksessa, jossa ”taloustiede on menetelmä; tavoitteena on muuttaa sydän ja sielu”, kuten hän oli todennut 1981 *Sunday Timesin* haastattelussa. Vajaa 30 vuotta myöhemmin Berardi (2009) kirjoitti, että sielu, ne psyykkiset ja affektiiviset kykymme ja kiinnittymisemme, joita hän nimittää sieluksi, on laitettu nykykapitalismissa töihin niin täydesti, että ”minä” koostuu nyt keskeisesti työstä. Muistat Felix Guattarin (2000/1989), joka näki ja ennusti tämän muutoksen jo Thatcherin aikana, sen kuinka kapitalismissa suhde subjektiviteetin ja sen ulkopuolen välillä on rapautunut, luhistumassa (Guattari 2000, 10), ja seuraukset näkyvät niin mentaalisen, sosiaalisen kuin ympäristöllisen ekologian tasolla. Myöhemmin kesällä tulet näkemään kolme zimbabwelaisen

taiteilijan Portia Zvavaheran maalausta, jossa linnut liikkuvat maan ja spirituaalisen maailman välillä (*Captured Owls*, 2022), lahdataan ja uhraataan (*Fallen Owls*, 2022) ja pöllöiltä näyttävät, liikkumaan kykenemättömät ihmiskääröt kelluvat pää alaspäin (*Fallen People*, 2022) ja ajattelemaan, että tuolta linnuille, kuten muillekin lajeille, tuottamamme kuolemantuomio ja sen seuraukset meissä, ruumiissa ja sielussa, tuntuvat. Kuulostelet tätä lintujen ja ihmisten välille kerrostuvaa epämääräistä salaisuuksien, mielikuvituksen, kauhun ja kuoleman välialuetta.

Mutta nyt lokki lentää Vantaalle päin, lähdet kävelemään perässä samaan suuntaan. Tapahtuma liikkuu pohjoiseen.

Seuraat lintua suolle

Jäät lokista jälkeen välittömästi, mutta jatkat kulkuasi Kivikon metsässä linnun lennon suuntaan, kunnes tulet suolle. Olet kuullut kaupungin pohjoisella rajalla, osittain jo toisen kaupungin puolella olevasta suojellusta suoalueesta, Slättmossenista, mutta et koskaan ole käynyt siellä. Parin kilometrin jälkeen edessäsi avautuu keidassuo. Metsä piirtyy kaikkialla taivaanrannassa, ja kuulet yhä liikenteen huminan, mutta näkymä on kuin Lapista. Suomi on yksi maailman soisimmista valtioista, jotkut laskelmat väittävät että soisin. Vuosikymmenet täällä pyrittiin vimmaisesti kuivaamaan mahdollisimman paljon soita, tuottamattomia ”joutomaita”, joita on pidetty jopa parempana kuin helvettä (von Linné 1732). Edelleenkin niistä nostetaan turvetta, vaikka vesistöt kuormittuvat ja turpeen päästöt ovat fossiilisten polttoaineiden luokkaa.

Lokkia ei näy, se suuntasi ehkä takaisin nykyiselle meren rannalle reilun 10 kilometrin päähän etelään, mutta lähdet kävelemään syvemmälle suolle. On vielä aamu, pienet pilvet lipuvat taivaalla, tuuli tuntuu paljassa säärissä, harmaasieppo sujahtaa ohitsesi pienen kuusen sisälle, tunnet uskomattoman hyvän tuoksun, ehkä suopursujen tai kanervien, vaikka ne eivät vielä kukikaan, tai ehkä suo vain ylipäättään tuoksuu hyvälle. On käveltävä tunnustellen, välillä astut rahkasammaleen peittämään kohtaan, joka

upottaa. Jos pysähdyt, askelmasi täytyvät äkkiä vedellä, yrität etsiä kuivempia mättäitä, joita pitkin edetä. Suo on täysin selkeä, kuin oivalus, mutta epävakaa, vettä ja maata, märkä ja kuiva, pehmeä ja kova, vakaa ja upottava (vrt. Miller 1999). Ajattelet, että jos kaikki, mikä koskettaa ihmisen elämää, muodostuu sen ehdoiksi, kuten Hannah Arendt (2002/1958) on väittänyt, ja mihin yhdyt, tämä suo, koko laaja julkinen ulkoilualue eläimine ja kasveineen, säineen, kalliolineen, metsineen, soineen, on paitsi *Ei-ihmisten esityksen* ehto, myös esityksen vierailijan, nyt sinun elämäsi ehto, kahtiajaot ohittava sekä-että-ehto. Haluat jäädä suolle. *Ei-ihmisten esitys* on sekin sekä-että-alue. Taiteellisena tutkimuksena sitä voi ajatella Henk Borgdorffin tapaan ”raja-työnä”, ”taidemaailman ja akateemisen maailman raja-alueella tapahtuvana toimintana” (Borgdorff 2009), koetun ja teorian sekä instituution ja metsäsuon rajasetutuna.

Hahmotat lajienvälisen esityksen raja-alueena myös suhteessa talouteen. Olet aiemmin esittänyt, että ”kanssaoleminen, ajan ja huomion – samalla myös aineettoman pääoman ja arvon – lahjoittaminen (siitä taistelevien ihmisten sijaan) ei-ihmisille, impotentiaalisuus, voiman ja vallan käyttämättä jättäminen, representaation ja resurssismin osittainen ohittaminen, vastaaaminen suorituksen performanssin vaatimukseen kohteliaasti ’mieluummin ei’ ovat hidasta kääntymistä postkapitalistiseen järjestykseen ja aikaan.” (Kokkonen 2017, 171). Mutta ulos, tässä kohtaa metsään ja suolle, asettuvan paikkasidonnaisen esitystapahtuman, jossa voi keräillä sekä sieniä ja marjoja että immateriaalista pääomaa (tai jättää ne maahan makaamaan), voi ajatella sijoittuvan myös kapitalismin sisä- ja ulkopuolelle, osana sekä kapitalistisia tuotantosuhteita että monia ei-kapitalistisia suhteita ja ei-ihmisten prosesseja (vrt. Tsing 2020, 85–87 Hyvärinen 2020, 38). Esityksen/taiteen immateriaalisen pääoman maahan jättäminen, (tuloksesta, osallistumisesta) tiedottamatta jättäminen, talteenoton ohittaminen, eläimelle ja kasville esittäminen ilman käännöstä kuitenkin lisää monimuotoisuutta rakentamalla yhden (jälkikapitalistisen) raja-alueen juonteeseen lisää. Sillä kuten Anna Tsing toteaa, ”vaurauden

kartuttaminen (...) edellyttää käännöstyötä, joka tapahtuu erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten tilojen välillä (...) Käännökset eri tilojen välillä ovat kapitalismi: niiden ansiosta sijoittajat pystyvät kartuttamaan varallisuuttaan.” (Tsing 2020, 84.)

Mietit, mitä tässä sisä- ja ulkopuolen risteämissä tapahtuu ”loppumattomalle” esitykselle. Katsot vedellä täytyviä jalanjälkiä ja ajattele, että kyse on koko ajan esityksen rajasta, tai pikemminkin rajaseudusta, ei esityksen levittämisestä, kadottamisesta tai hävittämisestä. Rajaseutu on jotain muuta kuin marginaali tai periferia. Esityksen rajaseudulla sekoittuvat ja muuntuvat erot (esitys)ajattelun ja ajattelijan, ihmisten ja ei-ihmisten, yksilön ja instituution, esityksen ja paikan, tämän hetken ja tulevaisuuden välillä. Rajaseutu generoi uusia kysymyksiä, perspektiivejä, olioita, tapahtumia, ristiriitoja – kuten myös hiljaisuutta, salaisuuksia. Rajaseutu kysyy, hajottaa ja rakentaa liudentamalla ihmisen kategoriaa ja ”minän” funktioita eri tasoille ja uusiin liitoksiin. Mutta lajienvälisen esityksen rajaa, raja-alueen olemusta, ei voi lähestyä rajatonomasti. Osa *Ei-ihmisten esityksen* kanssa olemista on tunnustella, milloin, miten ja missä siitä voi kysyä, puhua/kirjoittaa, ilman että merkityksellinen rikkoutuu, immateriaalisen ”pääoman” talteenotto aktivoituu tai ihmisen kategoria kasvaa liikaa. Yhdistät tämänkin tunnustelemisen haavoittuvuuteen ja rajallisuuteen, jotka jaamme muiden eläinten kanssa, sillä ”[k]yky kärsiä ei enää ole kyky, se on mahdollisuus johon ei kuulu kykyä, mahdottoman mahdollisuus” (*[b]eing able to suffer is is no longer a power; it is a possibility without power, a possibility of the impossible*) (Derrida 2019, 48). Olet joskus ajatellut, että tämä kykenemättömyys, heikkous, ”kykenemättömyys voiman sydämessä” (mt.), on nykysubjektiviteetille vaikein ulkopuoli, johon liittyä; että esitysyhteiskunnissa, joissa vallitsee operationaalisen vaikuttavuuden normi (vrt. Lyotard 1985; McKenzie 2001), se on itse asiassa mahdotonta (Kokkonen 2011b, 273). Olet kuitenkin ajatellut lajienvälistä esitystä, jopa esitystaiteellista tutkimusta, ”eräänä mahdollisuutena muodostaa reflektiivinen suhde tähän ei-voimaan ja sen äärellä – järjen

eläinsydämessä – syntyvään lähes ei-tietoon” (Kokkonen 2011b, 274). Palaat kysymykseen epistemologisesta vääryydestä, ja siitä, onko mahdollista kirjoittaa tuosta tiedosta, sen arasta ja hienovaraisesta maastosta, monilajisesta (esityksen) kokoontumisesta ja sen liitoksista länsimaisen akateemisen ajattelun raameissa. Oletat nyt hetken, että akateemisessa kapitalismissa kerätään esityksestä / taiteellisesta tutkimuksesta pääomaa nimenomaan kirjoituksen muodossa – jota rahoitussyistä vaaditaan tuotettavan koko ajan yhä enemmän – ja siinä liki väistämättä kolonisoidaan taiteilija-tutkijan sielu (vrt. Berardi 2009). Samalla kasvatetaan uusliberalististen suorittamis- ja kilpailuarvojen kautta ”minän” kategoriaa ja heikennetään kiinnittymisiämme yhteisöihin (vrt. Verhaeghe 2011, Poutanen 2022b). Onko silloin nykytodellisuudessa ainoa tapa syventää suhdetta siihen, mitä kutsut ajattelun jaetussa eläin- ja kasvisydämessä syntyväksi ei-voimaksi ja melkein ei-tiedoksi, pitämällä nuo suhteet liki kokonaan salaisuutena? Pitäisikö syntyvää uutta tietoa ja uusien lajienvälisen elämän- ja taiteenmuotojen mahdollisuuksia varjella päätyvästä tuohon myllyyn ja levittää sitä akateemisen maailman raja-alueella pienissä, piilotetuissa tapauksissa ja kirjoittamalla vaikkapa kerran kymmenessä vuodessa, kirjoittamalla toisin?

Suolla, maan ja veden raja-alueella, kaikki on rauhatonta ja tasapainossa samaan aikaan. Toisenlaisella, raaemalla rajaseudulla Meksikon ja Yhdysvaltain välillä, lukuisten vastakkaisten elementtien ja ristiriitojen, kielen ja kirjoittamisen kanssa, kamppaili ja loi rajaseudun teoriaa chicana-kulttuuriteoreetikko, feministiaktivisti ja kirjailija Gloria Anzaldúa. Hänen mukaansa raja on jyrkkä jakolinja, mutta ”rajaseutu on epämääräinen, epäluonnollisen rajanvedon jättämistä tunnejäämistä syntynyt paikka. Se on jatkuvan muutoksen tilassa. (...) ’Laillisesti’ täällä asuvat vain ne, joilla on valta” (Anzaldúa 2021, 35). Mutta vaikka Anzaldúalle rajaseudun konflikti on niin syvällä, että kulttuurit tuntuvat välillä kumoavan toisensa ja tyhjentävän koko alueen, silti hänen mukaansa ”rajaseudulla, psyykkisen rauhottomuuden tilassa eläminen saa runoilijat kirjoittamaan ja taitelijat luomaan” (mt. 103,

114). Kirjassaan *Rajaseutu / La Frontera – uuden mestizan kutsu* (2021/1987) hän kirjoittaa ”toisesta tietoisuuden lajista”, jossa kuvat syntyvät unista ja mielikuvituksesta, ja jonka tuotteita kutsutaan fiktioksi. Anzaldúa kirjoittaa valkoisista antropologeista, joiden mukaan ”intiaaneilla on alkeellinen, puutteellinen mieli”, eivätkä he osaa ajatella rationaalisesti, vaan heillä on ”maaginen’ tai ’villi’ mieli, *participation mystique*, jossa mielikuvituksen maailma – sielun maailma – ja hengen maailma on aivan yhtä todellinen kuin fyysinen todellisuus” (mt. 73). Tällä tavoin ”sekä aivot että todellisuus jaettiin kahtia”, Anzaldúa sanoo, ja ”tämä dikotomia on kaiken väkivallan alku” (mt. 73). Mietit jälleen lapsuutta, jolloin kaikki oli elävää, puhuttelevaa ja vakavasti otettavaa, linnut kulkivat maailmojen välillä ja kaiken kanssa saattoi keskustella, ja mietit saamelaisia ja australialaista siivojia, joille ympäristö puhuu lajista ja tapahtumasta riippumatta, ja väkivaltaa eri rajoilla, naapurimaassa, eläinteollisuudessa, kouluissa, akatemioissa. Ajattelet, että kenties taiteen ja akateemisuuden, ihmisen ja muunlajisten eläinten yhtä aikaa aran ja konfliktisen raja-alueen sekoittuneisuus, heikko toiminta ja väkivalta, suru ja mielikuvitus synnyttävät seudulle myös jotain muuta, jotain joka on ohittanut refleksiivisyyden ja on mahdollisesti jotain kehittyvän uuden elimen, pienen linnun kaltaista. Jos joudumme odottamaan kehittyvää uutta elintä, tai jos sitä ei synnykään, ajattelet, että jäljelle jää kuitenkin tämä ohut ja katkeileva, mutta todellinen lajienvälisen esityksen ja kanssakäymisen epistemologinen mahdollisuus: sensitiivinen tieto pakolinjoista kontrollista rajaseudulle, salaisuuden tunnusteleminen, mielikuvituksen ja muutoksen suojeleminen. Tämä on mahdollista ihmisten ja ei-ihmisten hetkellisen kollektiivin (pääosin) käännöksettömissä, talteenoton väistävissä keskusteluissa, joissa ei-ihmiset vastaavat meille toisin. Silloin se paradigmaattinen muutos, jossa ensimmäinen vaihe on ymmärtää muunlajiset olennot tasa-arvoisina kanssaeläjinä, voisi todennäköisemmin siirtyä myös toiseen vaiheeseen, toimintaan tämän ymmärryksen mukaisesti.

Suokasvit tuoksuvat, vesilampareet heijastavat taivaan, valon, pilvet. Siirryt mättäälle

odottamaan lintua, tapahtumaa. Tuulenvire heiluttaa tupasvillojen vartta, hyttysset inisevät ja pistävät, pääskyt leijaavat taivaalla, lakat melkein kukkivat, muistat, miten etsitte kullankeltaisia marjoja tuntikausien marjaretkillä pohjoisen hillaasoilla. Odostat kurkea, kuten lapsuudessa. Isä, joka kulki yksin päiväkausia hillaasoilla, kertoi kurjen tanssista ja siitä, miten lähelle niitä pääsi katsomaan. Pyysit, että hän toisi yhden teille kotiin, ja odotit joka kerta, palaako hän tällä kertaa kurjen kanssa. Pilvet liikkuvat, aika kuluu. Ajattelet, että kurki on jo suolla. Alat hitaasti, hitaasti siirtyä lähemmäksi. Et etene juuri lainkaan. Muistat kurjen huodon, kurjen siivet lennossa, mustien puisten kurkipatsaiden sileyden lapsuudenkotona. Muistat Derridan ajatuksen, että ihmisen ja (muiden) eläinten raja ei ole kuilu, vaan moninkertaistunut, jakautunut ja liikkeessä oleva raja, jonka suhteen olemme historiallisessa vaiheessa, antroposentrisen subjektiviteetin reunalla (Derrida 2019, 52). Nyt olet katsoja *Ei-ihmisten esityksessä*, ajattelet kurkea joka katselee ympärilleen, päästää huodon joka kaikuu ilmassa, kenties se kutsuu jotakuta. Olet seurannut esityksessä lintuja ja päätynyt suolle, seuraat kurkea kirjoittamalla, mutta et ole se jota kurki kutsuu, olet se jota minä seuraan. Kurjen huodon haamu avaa sinussa tilan, johon taivas, suo, kurki ja tupasvillat liukuvat, seuraan perässä. Kurki viittaa nokallaan rintaansa.

”Kuka on eläin, joka siis olen, jonka jälkiä seuraan ja joka pääsee jäljille? Puhuuko se? Puhuuko se ranskaa,” kysyy Derrida (2019, 83). Vai puhuuko se suomea, jota juuri kukaan ei ymmärrä ilman hankalaa käännöstyä, viittaako se itseensä elävänä olentona, joka näyttäytyy suolla nyt – vai lukuisina olentoina, jotka ovat hajaantuneet veteen, maalle ja niiden välimaastoon, suon turpeeseen joka on kehittynyt niiden tuhansien vuosien aikana, kun allit ja haahkat ensimmäisinä saapuivat tänne mannerjään alettua vetäytyä, *Ei-ihmisten esitys*-paikan paljastuttua 11 000 vuotta sitten, ja suonsilmäkkeisiin, joihin on upotettu ruumiita, salaisuuksia, kysymyksiä, joita olennot koskettavat ohikulkiessaan, ennen kuin muuttuvat turpeeksi?

”Minän” funktio on hohtava rihmasto, noin vyötärön korkeudella, joka liittää kaiken elävän yhteen. Tämä oli se kuva, joka mieleesi tuli,

kun olit aloittamassa tutkimusprojektiasi ja sen ensimmäistä esitystä vajaa 20 vuotta sitten. Keskellä *Ei-ihmisten esitystä*, tuolla yhteismaalla, ei ole minää, sillä se liukenee rahkasammaleeseen ja peipon lauluun, mutta esityksen vierasta seuraa autodeiktinen minäeläin. Voiko sen muuttaa? Mihin silloin on viitattava? Ehkä chicana-tutkijaan: ”Joskus harvoin käytän mielikuvitustani toiseenkin tarkoitukseen. Valitsen sanoja, kuvia, ruumiillisia tunteuksia ja herätän ne henkiin painaakseni ne tietoisuuteeni, muuttaakseni uskomusjärjestelmäni, ohjelmoidakseni tietoisuuteni uudestaan.” (Anzaldúa 2021, 112). Ehkä, joskus.

Ei-ihmisten esityksessä tulee ilta. Ajattelette syksyä ja lintujen muuttoja, sinä ja tyttäresi. Nyt kun seuraatte lintuja, myös kiikareilla, odotatte kurki-, laulujoutsen- ja valkoposkihanhi-auroja, joita muinaisrannan kallioilta on hyvä seurata. Odotatte niiden ääniä, trumpettimaisia huutoja, jotka loittonevat kun joutsenet lentävät Pohjanmerelle, sinne minne harvinaiseksi käyneet allitkin, valkoposkihanhet Saksaan ja Alankomaihin, kurjet Etelä-Eurooppaan ja Marokkoon, Egyptiin, Sudaniin, Etiopiaan, Pakistaniiin. Punarinta, jonka kanssa keskustelitte, lentää ehkä sekini Pohjois-Afrikkaan. Etsitte nämä maat kartalta, kuvittelette, keitä muita niillä seuduilla on. Kuvittelette lintujen tuhansien kilometrien mittaista matkantekoa ilmassa yli Euroopan maiden, suunnistamista magneettiaistin ja tähdistä värähtelevän valon avulla. Muistatte nuoren mustarastasäidin, jota aiemmin seuraisitte pihallanne, miten se menetti ensimmäisen poikueensa rankkasateessa rakennettuaan pesänsä paljaalle maalle, miten surut kerrostuivat, ja miten se opetti uuden poikueen poikasiaan yksi kerrallaan lentämään, miten se palkitsi poikasia laittamalla hyönteisen poikasen suuhun, kun poikanen onnistui, miten se lennähti välillä oksalle katsomaan ylempää, miten poikanen toimi, palasi vieheen opettamaan. Ette olleet koskaan nähneet sellaista, ennen kuin nyt kesällä 2022. Ajattelette liki kokonaan kadonneita keltavästäräkkiä, suokukkoa, niittysuohaukkaa, peltosirkkua, tunturipöllöä, mietitte pihojen ja metsien puuttuvia lauluja, Rachel Carsonin *Hiljaista kevättä*, sitä,

mikä on se lintu, joka 150 vuoden päästä lentää Helsingin pohjoisosassa olevalle muinaisrannalle tai silloiselle uudelle merenrannalle *Ei-ihmisten esitykseen*, onko se vesilintu, minkä yli se lentää, onko sillä poikue, kenellä on, entä esitys, entä sielu.

Jälkikirjoitus 2024

On aamu, katselen mustarastaiden lumeen jättämiä jälkiä. Ne ovat takatalven myrskyn tullen hakeutuneet yöllä taas talon suojaan, niihin kohtiin, mistä vanhassa talossa eniten vuotaa lämpöä ulos. Aamun lukuisten pahojen uutisisten seasta verkkokalvolla jälkinä raapivat nykyisen hallituksen käytännössä täysin puuttuvat ilmastotoimet (”saatte tulpan tehtaan piippuun, jos jaksatte odottaa pari vuosikymmentä”), mikä rikkoo ilmastolakia, EU:n ennallistamisasetuksen kaatamispyrkimys ja raju poliittinen ohjaus pyrkimyksenä asettaa luonnonmetsien ja etenkin vanhojen metsien kriteerit sellaisiksi, ettei mitään suojeltavaa – edes suojelupäätöksiä odottavia metsiä, edes Saamenmaalle – jää jäljelle. Takatalven keskellä hallituksen jatkuva raaka, etenkin elämänsä alkupuolella olevilta ihmisiltä ja muunlajisilta tulevaisuuden edellytyksiä tuhoava toiminta mykistää ja alkaa viedä uskon, että mikään keskustelu todellisesti vaikuttaisi sen harjoittamaan politiikkaan. Elokapina on julistanut Myrskyvaroituksen, joista ensimmäinen annetaan hallitukselle kesäkuussa. ”Myrsky on nousemassa. Me tiedämme, että kansalaistottelemattomuus on tehokkain keino muuttaa sen suuntaa.”¹⁰ ■

VIITTEET

- 1 Teksti (ilman taustoitusta ja jälkikirjoitusta) on alun perin julkaistu englanniksi nimellä “*Non-human Performance. Following Birds Here at the Borderlands*” (2024) teoksessa *Interspecies Performance*, toim. Laura Cull ja Flo Fitzgerald-Allsop, Performance Research books. Kiitokset kirjan toimittajille ja kustantajalle julkaisuluvasta.
- 2 Mm. Essi Kausalainen, Milla Martikainen & Katri Puranen, Saara Hannula, Matilda Aaltonen, Fern Orchestra sekä useita yksittäisiä produktioita ja taiteellisen tutkimuksen esitysprojeekteja.
- 3 Symposium on Interspecies Performance. “Renegotiating ‘Us’: In Performance with Other Species”, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa v. 2013. https://www.tinfo.fi/documents/symposium_on_interspecies_performance_helsinki_1617092013_e+s_1508131353.pdf
- 4 Suhdetta ei-inhimillisiin toimijoihin tai toisiin eläimiin – ja myös kasveihin – on yhä enenevässä määrin alettu käsitellä myös muussa suomalaisessa humanistisessa tutkimuksessa, etenkin kirjallisuudentutkimuksessa (mm. Lea Rojola 2013; Karoliina Lummaa 2016; 2017; Lummaa ja Tanja Tiekso 2022), filosofiassa (mm. Sanna Karhu 2023; 2022; Erika Ruonakoski 2019; 2011) ja folkloristiikassa (mm. Liisa Kaski 2016; 2022) sekä yhteiskunta- ja kulttuuritieteellisessä ja kriittisessä eläintutkimuksessa (mm. Taija Kaaarlenkoski 2022; Kaarlenkoski ja Otto Latva 2022; Nora Schuurman 2020; 2021; Salla Tuomivaara 2018; 2022).
- 5 *Esitys merinäköalalla (koiran kanssa/koiralle) – II muistio ajasta* (2008), Kokkonen/ Maus&Orlovski esityskollektiivi, Kiasma-teatteri/ Nykytaiteenmuseumo Kiasma.
- 6 *Kolmas haara* oli maaliskuussa 2010 tapahtunut live-esitys, jonka aikana katsojat vaelsivat Eläinmuseon yleisöltä suljetuissa maanalaisista kokoelmaluolista yli 10 miljoonan kuolleen eläimen keskeltä esityksen työhuoneelle, vuokrattuun pienteollisuustilaan kaupungin keskustassa ja lopuksi Tähtitorninmäelle observatorioon tähtiesittelyyn ja keskusteluun astronomin kanssa. Lisätietoa esityksestä: <http://chronopoliticsmemoperformance.fi> ja <https://tuijakokkonen.fi/fi/esitykset/kronopoliikkaa-iii-muistio-ajasta/>
- 7 Verrattuna esimerkiksi Rachel Rosenthalin esitykseen *The Others* (1984), jossa näyttämölle tuotiin 42 eläintä (Rosenthal 2000), tai yhteistoiminnallisempiin esityksiin hevosten kanssa (esim. Charlene Drey 2016) tai brittiläisen ryhmän Fevered Sleepin vuosina 2017–20 esittämään esitykseen *Sheep Pig Goat* (Cull 2021), jossa esitystilaan on tuotu mainitut eläimet ja ihmisesiintyjät ovat kanssakäymisessä heidän kanssaan katsojien havainnoissa tapahtumaa.
- 8 Koira on lajina sopeutunut elämään yhdessä ihmisen kanssa jopa n. 20–26 000 vuoden ajan. Siten koiran, kuten esimerkiksi Ekan, saattoi nähdä tulevan mielellään ihmiskumppaninsa, näyttelijä Robin Svartströmin kanssa 2007–08 muinaisrannalle *Esitys merinäköalalla (koiran kanssa) – II muistio ajasta* -harjoituksiin, missä häntä ei koulutettu mitenkään esityksen tarpeisiin, ja olevan mukana esityksissään. Toinen osa esitysparista, keskustan tavaratalon katolle tehty *Esitys merinäköalalla (koiralle) – II muistio ajasta*, suunniteltiin ja esitettiin Ekalle, tosin ihmiskatsojiakin oli osan aikaa mukana.
- 9 <http://chronopoliticsmemoperformance.fi>; <http://tuijakokkonen.fi/en/performances/chronopolitics-iii-memo-of-time/>
- 10 Elokapinan uutiskirje 4.4.2024; <https://elokapina.fi/myrskyvaroitus/>

KIRJALLISUUS

- Anzaldúa, Gloria (2021/1987) *Rajaseutu / La Frontera – uuden mestizan kutsu*. Suom. Heta Rundgren ja Oscar Ortiz-Nieminen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Arendt, Hanna (1998/1958) *The Human Condition*. Chicago and London: The Chicago University Press.
- Arlander, Annette (2009) ”Performanssista ja esitystaiteesta”. Teoksessa Annette Arlander (toim.) *Esseitä performanssista ja esitystaiteesta*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 7–17.
- Arlander, Annette (2018) “Breathing and Growth – performing with plants”. *Journal of Dance and Somatic Practices* 10:2, 175–187.
- Arlander, Annette (2020) “Diffraction, Mixture and Cut-Ups in Performing with Plants”. *Performance Research* 25:5, 31–38.
- Berardi, Franco (2009) *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*. Käännös Francesca Cadel ja Giuseppina Mecchia. Los Angeles: Semiotext(e).
- Berlant, Lauren (2011) *Cruel Optimism*. Durham and London: Duke University Press.

- Boë Louis-Jean; Berthommier, Frédéric; Legou Thierry; Captier Guillaume; Kemp Caralyn; Sawallis, Thomas R.; Becker, Yannick; Rey, Arnaud & Fagot, Joel (2017) "Evidence of a Vocalic Proto-System in the Baboon (*Papio papio*) Suggests Pre-Hominin Speech Precursors". *PLoS ONE* 12:1, e0169321. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0169321>. Vierailtu 10.6.2022.
- Brown, Wendy (2015) *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Borgdorff, Henk (2009) "Artistic Research as Boundary Work". Teoksessa Corina Caduff, Fiona Siegenthaler ja Tan Wälchi (toim.) *Art and Artistic Research: Zürich Yearbook of the Arts 2009*. Zürich: Verlag Scheidegger & Spiess AG, 72–80.
- Borgdorff, Henk (2011) "The Production of Knowledge in Artistic Research". Teoksessa Michael Biggs ja Henrik Karlsson (toim.) *The Routledge Companion to Research in the Arts*. Abingdon, Oxon: Routledge, 44–64.
- Brunila, Kristiina; Onnismaa, Jussi & Pasanen, Heikki (2015) "Teoreettisia ja metodologisia avauksia tietokykykapitalismiin: Johdanto". Teoksessa Kristiina Brunila, Jussi Onnismaa ja Heikki Pasanen (toim.) *Koko elämä töihin: Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 9–24.
- Cotter, Lucy (toim.) (2019) *Reclaiming Artistic Research*. Berlin: Hatje Canz Verlag.
- Comtesse, Hannah; Ertl, Verena; Hengst, Sophie M.C.; Rosner, Rita & Smid, Geert E. (2021) "Ecological Grief as a Response to Environmental Change: A Mental Health Risk or Functional Response?" *International Journal for Environmental Research and Public Health* 18, 734. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020734>
- Cull, Laura (2019/2018) "Kehään avaaminen: performanssifilosofia ja huomion radikaali yhdenvertaisuus". Suom. Tero Nauha. Teoksessa Tero Nauha, Annette Arlander, Hanna Järvinen ja Pilvi Porkola (toim.) *Performanssifilosofiaa. Nivel 12*. Helsinki: Uniarts Helsinki, 19–34.
- Cull, Laura (2019) "The Ethics of Interspecies Performance: Empathy beyond Analogy in Fevered Sleep's Sheep Pig". *Theatre Journal* 71:3, E-1-E-22.
- Cull, Laura (2021) "On Animals & the Ethics of Attention. Performing Knowledge as Encounter in Sheep Pig Goat". https://www.academia.edu/58856134/On_animals_and_the_ethics_of_attention_Performing_knowledge_as_encounter_in_Sheep_Pig_Goat. Vierailtu 15.4.2022.
- Daszak, P., Amuasi, J., das Neves, C. G., Hayman, D., Kuiken, T., Roche, B., Zambrana-Torrel, C., Buss, P., Dundarova, H., Feferholtz, Y., Földvári, G., Igbinosa, E., Junglen, S., Liu, Q., Suzan, G., Uhart, M., Wannous, C., Woolaston, K., Mosig Reidl, P., O'Brien, K., Pascual, U., Stoett, P., Li, H. & Ngo, H. T. (2020) "IPBES (2020) Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services". <https://ipbes.net/pandemics>, 19 October. DOI:10.5281/zenodo.4147317. Vierailtu 21.4.2022.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (1994) *What is Philosophy?* London and New York: Verso.
- Derrida, Jacques (2019/2006) *Eläin joka siis olen*. Toim. Marie-Louise Mallet. Suom. Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Elo, Miika (2021). "Stengersin kosmopoliitikka ja taiteellisen tutkimuksen tiedolliset sitoumukset". *Tiede & edistys* 46:4, 266–284.
- Gill, Rosalind (2009) "Breaking the Silence: The Hidden Injuries of Neo-Liberal Academia". Teoksessa Róisín Ryan-Flood ja Rosalind Gill (toim.) *Secrecy and Silence in the Research Process: Feminist Reflections*. London: Routledge.
- Guattari, Félix (2000/1989) *Three Ecologies*. Käännös Ian Pindar ja Paul Sutton. London and New Brunswick: The Athlone Press.
- Hyvärinen, Pieta (2020) "Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasioientrismin ongelma". *Alue ja Ympäristö* 49:2, 22–43.
- Ingold, Tim (2011) *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. Abingdon: Routledge.
- IPCC / Climate Change 2022: "Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to the IPCC Sixth Assessment Report". <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>. Vierailtu 21.4.2022.
- Isomäki, Risto (2018) *Viiden meren kansa*. Helsinki: Into Kustannus.
- Jääskeläinen, Anni; Herlin, Ilona & Harjunpää, Katariina (2021) "Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä". Teoksessa Rea Peltola, Anni Jääskeläinen ja Katariina Harjunpää (toim.) *Kieli ja eläin. Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 7–29.
- Kirkkopelto, Esa (2017) "Species-beings, Human Animals and New Neighbours: Non-human and inhuman in contemporary performance". *Performance Research* 22:2, 87–96.
- Kokkonen, Tuija (2011) "Non-Humans and Performance. A Performance with an Ocean View (and a Dog/for a Dog) – II Memo of Time". *Journal for Artistic Research* 2011:0. <https://www.jar-online.net/en/exposition/abstract/non-humans-and-performance-performance-ocean-view-and-dogfor-dog-ii-memo-time>
- Kokkonen, Tuija (2011b) "Esityksen mahdollinen luonto". Teoksessa Annuukka Ruuskanen (toim.) *Nykyteatterikirja – 2000-luvun alun uusi skene*. Like: Helsinki, 256–277.

- Kokkonen, Tuija (2014) "Kun emme tiedä. Keskustelemassa "meitä" uusiksi: lajienväliset esitykset ja esitystaiteen rooli ekokriisien aikakaudella". Teoksessa Karoliina Lummaa ja Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Eetos: Turku, 179–210.
- Kokkonen, Tuija (2017) *Esityksen mahdollinen luonto – suhde ei-inhimilliseen esitystapahtumassa keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta*. Acta Scenica 48, Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- Kokkonen, Tuija (2024) "Non-Human Performance. Following Birds Here at the Borderlands". Teoksessa Laura Cull ja Flo Fitzgerald-Allsop (toim.) *Interspecies Performance*. Performance Research books, 327–344.
- Kokkonen, Tuija & Read, Alan (2014) "Chronopolitics with Dogs and Trees in Stanford". *Performance Research* 19:3, 56–57.
- Kuokkanen, Rauna (2008) "What is Hospitality in the Academy? Epistemic Ignorance and the (Im)Possible Gift". *Review of Education, Pedagogy and Cultural Studies* 30:1, 60–82.
- Kuokkanen, Rauna (2017) "Indigenous Epistemes". Teoksessa Imre Szeman, Sarah Blacker ja Justin Sully (toim.) *A Companion to Critical and Cultural Theory*. John Wiley & Sons Ltd, 313–326.
- Kuusela, Hanna, Kaleva, Veera, Tomperi, Tuukka, Poutanen Mikko & Tervasmäki, Tuomas (2021) "Korkeakoulupolitiikan muuttuvat valtasuhteet Suomessa. Säätiöyliopiston synty ja kamppailu yliopistodemokratiasta". *Politiikka* 63:2, 158–187.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- von Linne, Carl (1993/1732) *Lapinmatka 1732 (Iter Lapponicum)*. Suom. Tuomo Itkonen. Hämeenlinna: Karisto.
- Liotard, Jean-François (1985) *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Marder, Michael (2013) *Plant-Thinking. A Philosophy of Vegetal Life*. New York: Columbia University Press.
- Maoilearca, Ó John (2019/2015) "Kuinka tehdään epätavanomaisia ajatuksia: Francois Laruelen epäfilosofian esittely". Suom. Tero Nauha. Teoksessa Tero Nauha, Annette Arlander, Hanna Järvinen ja Pilvi Porkola (toim.) *Performanssifilosofiaa. Nivel 12*. Helsinki: Uniarts Helsinki, 133–139.
- McKenzie, Jon (2001) *Perform or Else: From Discipline to Performance*. London and New York: Routledge.
- Mersch, Dieter (2015) *Epistemologien des Ästhetischen*. Berliini ja Zürich: diaphanes.
- Miller, Mara (1999) "Soiden tie: myytit, symbolit ja tieto". Teoksessa Kirsi Hakala (toim.) *Suo on kaunis*. Helsinki: Maahenki, 132–143.
- Nauha, Tero (2019) "Performanssifilosofiaa: esitysten, esiintymisten ja performanssien filosofiaista performanssiajatteluun". Teoksessa Tero Nauha, Annette Arlander, Hanna Järvinen ja Pilvi Porkola (toim.) *Performanssifilosofiaa, Nivel 12*. Helsinki: Uniarts Helsinki, 9–18.
- Phelan, Peggy (1993) *Unmarked: The Politics of Performance*. London and New York: Routledge.
- Pihkala, Panu (2020) "Climate grief: How we mourn a changing planet." BBC. https://www.bbc.com/future/article/20200402-climate-grief-mourning-loss-due-to-climate-change?utm_campaign=Ho. Vierailtu 30.3.2023.
- Porkola, Pilvi. 2019. "Mistä puhumme kun puhumme esityksestä? 'Esitys'-sanan merkityksestä ja kääntämisestä". *niin&näin* 1/2019: 14–17.
- Poutanen, Mikko (2022) "I am Done with That Now! Sense of Alienations in Finnish Academia". *Journal of Education Policy*. DOI: 10.1080/02680939.2022.2067594
- Poutanen, Mikko (2022b) "Competitive Knowledge-Economies Driving New Logics in Higher Education – Reflections from a Finnish University Merger". *Critical Policy Studies*, DOI: 10.1080/19460171.2022.2124429
- Rosenthal, Rachel (2000) "The Others: Performance conceived, written and performed by". *Performance Research* 5:2, 92–107.
- Siikala, Anna-Leena (2019) *Itämerensuomalaisten mytologia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Smith, Jason (2009) "Preface". Teoksessa Franco Berardi, *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*. Käännös Francesca Cadel ja Giuseppina Mecchia. Los Angeles: Semiotext(e).
- Spivak, Gayatri C. (1999) *A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present*. Boston: Harvard University Press.
- Tervo, Petri & Paavolainen, Teemu (2018) "Teorian "toiset" ja epäonnistunut esitys: sommitelmia monikollisesta kehkeytymisestä". Teoksessa Anna Thuring, Anu Koskinen ja Tuija Kokkonen (toim.) *Esitys ja toiseus*. Helsinki: Teats, 134–148.
- Tsing, Anna Lowenhaupt (2020) *Lopun aikojen sieni: Elämää kapitalismin raunioilla*. Suom. Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto.
- von Uexküll, Jakob (1934/2010) *A Foray into the World of Animals and Humans*. Käännös Joseph D. O'Neill. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Valkeapää, Nils-Aslak (1971) *Terveisiä Lapista*. Helsinki: Otava.
- Valkeapää, Leena (2011) *Luonnossa. Vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa*. Helsinki: Maahenki.
- Varto, Juha (2017) *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* Helsinki: Aalto ARTS Books.

Verhaeghe, Paul (2014) *What About Me? The Struggle for Identity in a Market-Based Society*. Melbourne and London: Scribe.

Vähämäki, Jussi (2009) *Itsen alistus: työ, tuotanto ja valta tietokyykapitalismissa*. Helsinki: Like.